

कोविड-19 आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेवर त्याचा प्रभाव

निलेश दे. हलामी

सहायक प्राध्यापक, आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय, देसाईगंज जि.गडचिरोली.(म.रा.)

गोपवारा:-

कोरोना व्हायरस रोग (Covid-19) हा संसर्गजन्य रोग आहे. जो नव्याने सापडलेल्या कोरोना व्हायरसमुळे होतो. Co पासुन कोरोना, Vi पासुन विषाणू आणि D पासुन रोग असा अर्थ होतो. सर्व देशभर असलेला कोविड-19 (साथीचा रोग) चा उद्रेक हा भारतीय अर्थव्यवस्थेला अभूतपूर्व धक्का आहे. कोविड-19 चा प्रहार होण्यापूर्वी अर्थव्यवस्था आधीपासूनच खडबडीत स्थितीत होती. दीर्घकाळ देशव्यापी लॉकडाऊन, जागतिक आर्थिक मंदी आणि मागणी आणि पुरवठा साखळीचा संबंधित व्यत्यय यामुळे अर्थव्यवस्थेला मंदीच्या प्रदीर्घ कालावधीचा सामना करावा लागण्याची शक्यता आहे. कोविड-19 (साथीचा रोग) च्या प्रादुर्भावाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम होतो. कोविड-19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या बऱ्याच क्षेत्रांवर प्रतिकूल परिणाम होतो. या लेखात कोविड-19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विविध क्षेत्रांवर होणारा परिणाम दर्शविला गेला आहे. कोविड -19 च्या उद्रेकामुळे ज्या क्षेत्रांना चालना मिळाली आहे अशा क्षेत्रांवरही प्रकाश टाकला आहे.

मुख्य शब्द:- कोविड -19, भारतीय अर्थव्यवस्था

प्रस्तावना:-

30 जानेवारी 2020 रोजी भारतात कोरोना विषाणूच्या संसर्गाची पहिली घटना नोंदवली गेली दक्षिण भारतातील केरळ राज्यात कोरोना विषाणूची पहिली घटना समोर आली आहे. भारतात या विषाणूचा पहिला बळी 20 वर्षीय मुलगी होती. कोरोना पॉझिटिव्ह आढळण्यापूर्वी 25 जानेवारी 2020 रोजी चीनच्या वुहान येथून परत आली, जिथे प्राणघातक विषाणूचा उद्वेग झाला. कोरोना विषाणूची पहिली घटना 31 डिसेंबर 2019 रोजी वुहानमध्ये नोंदवली गेली. प्रथम आपण कोरोनाव्हायरस म्हणजे काय याचा विचार करू या? कोविड हा व्हायरसचा एक मोठा गट आहे जो आजार निर्माण करतो. हे सामान्य सर्दीपासून गंभीर तीव्र श्वसन सिंड्रोम आणि मध्य पूर्व श्वसन सिंड्रोम सारख्या अधिक गंभीर आजारांपर्यंत असते. मानवांमध्ये नवीन कोरोनाव्हायरस हा एक विशेष प्रकारचे विषाणू आहे जो आजपर्यंत ओळखला जाऊ शकला नाही. WHO च्या ताज्या अहवालानुसार शुक्रवार (06-मार्च-2020) पर्यंत जगातील 87 देशांमध्ये कोरोना विषाणूची लागण झाली आहे. जगात कोरोना विषाणूची लागण झालेल्या लोकांची संख्या सुमारे 98 हजारांवर पोहोचली आहे, तर मृतांचा आकडा 3,381 पर्यंत पोहोचला आहे. चीनमधील हुबेई प्रांतात कोरोना संक्रमणाचे सर्वाधिक 67,592 रुग्ण आढळले आहेत. हुबेईमध्ये ही वुहान शहरातून सर्वाधिक प्रकरणे आढळली आहेत. या संशोधन पेपरमध्ये कोविड -19 च्या भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणामाचे अन्वेषण आणि वर्णन करण्यात आले आहे. पूर्वीच्या समान संक्रमणांच्या ट्रेंडचे विश्लेषण केले असल्यास, कोणताही निष्कर्ष काढणे उपयुक्त ठरेल. पुढे जाण्यासाठी आपण काय केले पाहिजे. आपण या साथीच्या आजारार कसा मात करू शकतो? एकतर लसीकरण किंवा सामाजिक अंतर. कोविड -19 च्या काळात आपण कोणत्या प्रकारच्या जीवनाची अपेक्षा करत आहोत?

संशोधनाचे उद्दीष्टे:-

1. अर्थव्यवस्थेच्या वेगवेगळ्या क्षेत्रांवर कोविड-19(साथीचा रोग) च्या परिणामावर लक्ष केंद्रित करणे.
2. धोरणात्मक हस्तक्षेपाची आवश्यकता प्रतिबिंबित करणे.

संशोधन पद्धती:-

या संशोधन लेखात वापरल्या जाणाऱ्या संशोधन पद्धतीचा संशोधनाचा हा भाग आहे पुनरावलोकनाकरिता दुय्यम स्रोताचा वापर करण्यात आला आहे. या संशोधन लेखासाठी विविध मासिके, वर्तमानपत्रे आणि वेबसाइट्सद्वारे सामग्री गोळा केला आहे. हा अभ्यास वर्णनात्मक संशोधन डिझाइनवर केंद्रित आहे.

भारतीय अर्थव्यवस्थेवर (साथीचा रोग) रोगाचा प्रभाव:-

कोरोना या साथीच्या रोगाने भारतीय अर्थव्यवस्थेसाठी नवीन समस्या निर्माण केल्या आहेत ज्यामुळे मागणी आणि पुरवठा बाजूला गंभीर संकट उद्वेगू शकते.

मागणी बाजू समोरील परिणाम:- कोरोना या साथीच्या रोगाने भारतीय अर्थव्यवस्था क्षेत्रातील विमानसेवा, आतिथ्य आणि पर्यटन हे सर्वात जास्त ग्रस्त असे क्षेत्र आहे. जे सध्याच्या कोविड -19 यां साथीच्या रोगाने जास्तीत जास्त नुकसान सहन करीत आहेत. लॉकडाऊन परिणामामुळे, शॉपिंग, मॉल्स आणि सिनेमा थिएटर बंद पडल्याने जीवनावश्यक वस्तू आणि करमणुकीच्या संबंधीत वस्तूंचा वापर कमी झाल्याने किरकोळ क्षेत्रावर गंभीर परिणाम झाला आहे. किरकोळ विक्री, बांधकाम, वाहतूक आणि करमणूक इत्यादी बऱ्याच क्षेत्रात उत्पन्नाच्या पातळीत घट झाली आहे, विशेषतः दैनंदिन मजुरी मिळवणाऱ्यांमध्ये बऱ्याच लोकांचे आर्थिक हालचाली कमी झाल्या आहेत. ज्यामुळे शेवटी भीती आणि धाबेरून गेलेल्या ग्राहकांकडून निर्णय घेण्यास पुढे ढकलण्यात आले आहे. लॉकडाऊन परिणामामुळे, सर्व शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे आणि खाजगी कंपन्या इत्यादी मध्ये कामासाठी 'वर्क फ्रॉम होम' ची निवड करीत असल्याने सर्व कामे घरी बसुन करित असल्याने घराबाहेर पडत नव्हते. यामुळे वाहतुकीच्या क्षेत्रावर गंभीर परिणाम झाला आहे. यात्रा, व्यवसाय सहली, शैक्षणिक

सहली, परिषद, सेमिनार, कार्यशाळा, इंटर्नशिप इत्यादी रद्द केल्यामुळे हॉटेल्स आणि रेस्टॉरंट्स कडे एक लक्षणीय पॉजिटिव्ह वळी म्हणून पाहिले जाते.

पुरवठा बाजू समोरील परिणाम:-

पुरवठा बाजूचा विचार केले तर अनेक भारतीय उत्पादन क्षेत्रावर विपरीत परिणाम झाला आहे, जे त्यांच्या कच्च्या मालावर आणि अंतिम उत्पादनांसाठी चीनवर अवलंबून आहेत. अशाना चीनकडून वस्तूंच्या पुरवठा करण्यास उशीर झाल्याने अनेक कारखाने बंद पडले आहेत. कोविड -19 च्या प्रसारामुळे इलेक्ट्रॉनिक्स, ऑटोमोबाईल्स, रसायन उत्पादने आणि फार्मास्युटिकल्स इत्यादी सारख्या महत्त्वपूर्ण उत्पादकांना कच्च्या मालाच्या कमतरतेची समस्या निर्माण झाली आहे. चीन, आशिया, अमेरिका, युरोप यासारख्या अन्य बाजारपेठांतील उत्पादनांच्या कमतरतेमुळे भारताच्या निर्यातीवर विपरीत परिणाम झाला आहे.

आर्थिक बाजारावर परिणाम:-

आर्थिक बाजारपेठ अत्यंत अस्थिर असल्याचे दिसून येते. मोठ्या संपत्तीची घट, भविष्यातील भविष्यवाणीसंदर्भात अनिश्चित परिस्थितीमुळे प्रचंड क्रॅश होते. ज्यामुळे कोविड -19 चा परिणाम दिसून येतो. शेअर बाजाराचा नाश हा उपभोग पातळीत घट होण्यास जबाबदार आहे. देशांतर्गत इक्विटी मार्केटमध्ये महत्त्वपूर्ण स्लाइड्स असल्याने 12 मार्च 2020 हा काळा दिवस होता. वीएसई आणि एनएसई दोघे एकाच दिवसात 8 टक्के पेक्षा जास्त घसरले आहेत. बीएसई सेन्सेक्समध्ये 2919 अंकांची घसरण झाली आणि एनएसई निफ्टीमध्ये 868 अंकांची घसरण झाली. कोविड-19 च्या वाढत्या घटनांमध्ये स्टॉक गुंतवणूकदारांनी सतत विक्री सुरू ठेवल्यामुळे आजपर्यंत ही घसरण नियमितपणे झाली आहे. 12 मार्च, 2020 रोजी भारतीय शेअर बाजाराने पुन्हा नव्या खालच्या पातळीवर उडी घेतली. वीएसई सेन्सेक्स 581 अंकांनी खाली 28,288 वर बंद झाला आणि एनएसई निफ्टी 205 अंकांनी खाली 23,236 वर बंद झाला. कोविड-19 दरम्यान इक्विटी बाजारात गुंतवणूकदारांची अस्थिरता अपेक्षित आहे.

आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम:-

दागदागिन व रत्ने, सीफूड, पेट्रोकेमिकल्स इत्यादी अनेक वस्तूंमध्ये व्यापार करणाऱ्या भारतीय बाजारासाठी चीन हा गेम चेंजर ठरला आहे. कोविड -19 च्या उद्रेकामुळे चीनच्या निर्यातीवर नकारात्मक परिणाम झाला. उदाहरणार्थ, मासेमारी क्षेत्राला निर्यातीत घट झाल्यामुळे 1300 कोटीपेक्षा जास्त तोटा होण्याची शक्यता आहे. अगदी भारत आपला 36 टक्के हिरा चीनला निर्यात करतो. जयपूला 8000-10000 कोटीचे नुकसान झाले आहे कारण फेब्रुवारी ते एप्रिल दरम्यानचे चार मोठे व्यापार कार्यक्रम रद्द करण्यात आले. भारत आपल्या पेट्रोकेमिकल्स पैकी 34 टक्के चीनमध्ये निर्यात करतो. चीनला निर्यातबंदी असल्याने पेट्रोकेमिकल वस्तूंच्या किंमतीत कपात करणे अपेक्षित आहे. कोविड-19 मुळे यूएनसीटीएडीच्या अहवालानुसार भारताच्या व्यापारावर 348 दशलक्ष अमेरिकन डॉलरचा परिणाम झाला आहे. चीनमधील उत्पादनांच्या मंदीच्या परिणामी, जागतिक व्यापारावर विपरीत परिणाम होत आहेत, याचा विपरीत परिणाम भारताला झालेल्या असून भारत अर्थव्यवस्थांच्या बाबतीत 15 व्या क्रमांकाचे बनले आहेत.

अर्थव्यवस्थेच्या काही क्षेत्रांवर कोविड -19 चे अनुकूल परिणाम:-

1. कोविड-19 च्या परिस्थितीत डिजिटल आणि इंटरनेट अर्थव्यवस्था एक नवीन व्यासपीठ निर्माण करते जे सर्वत्र महत्वाची भूमिका बजावते. जसे ऑनलाइन शिक्षण आणि ऑनलाइन कौशल्ये, वेबिनार, परिषद, प्रशिक्षण कार्यक्रम, ऑनलाइन किराणा सामान, आवश्यक वस्तू डिजिटल सामग्री यात अचानक वाढ झालेली आहे.
2. फास्ट मूव्हिंग कन्झ्युमर गुड्स आणि रिटेल सेक्टरमध्ये वाढ.
3. कोविड-19 च्या सतत भीतीने, खाद्यपदार्थांची दुकाने, चेन स्टोअर्स, मॉल कॅटरींग कमी ग्राहकांच्या मागणीनुसार त्यामुळे वस्तू खरेदीसाठी डिजिटल प्लॅटफॉर्ममध्ये वाढ.
4. सॅनिटायझर्स, औषधे, जंतुनाशक आणि औषधे इत्यादींची ग्राहकांची मागणी वाढल्यामुळे. रसायनांची विक्री करणाऱ्या कंपन्यांचा विस्तार होईल.
5. फार्मास्युटिकल्स कंपन्या लवकरच वाढीच्या संभाव्यतेचे निरीक्षण करण्यास तयार आहेत.

सरकार समोर संबंधीत धोरणांची आवश्यकता आहे-

व्यवसाय आणि सर्वसामान्यांना व्हायरस आणि संकटाच्या वातावरणाच्या या प्रसाराला तोंड देण्यासाठी मदत करण्यासाठी आर्थिक, वित्तीय आणि आर्थिक बाजाराच्या उपाययोजनांचे संयोजन करण्याची तातडीने गरज आहे. योग्य कृती योजना आणि धोरण तयार करण्यासाठी, व्यवसाय आणि सर्वसाधारणपणे अलीकडे ज्या विशिष्ट समस्यांना तोंड देत आहे त्या विशिष्ट समस्या जाणून घेणे महत्त्वपूर्ण आहे. अशा वेळी भारतीय उद्योग आणि अर्थव्यवस्था यांना भारत सरकार आणि आरबीआयने पाठिंबा देणे आवश्यक आहे.

1. डायरेक्ट बेनिफिट ट्रान्सफरच्या माध्यमातून कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबांना उत्पन्नाची आधार देण्याची गरज आहे शेतकऱ्यांहना त्यांच्या पिकासाठी किमान आधारभूत किंमती देऊन आधार द्यावा. अवेळी पडणार्या पावसामुळे आणि हवामानाच्या कडकडीमुळे आपले उत्पादन हरवलेल्या शेतकऱ्यांना मदत कार्यक्रम देण्याची गरज आहे.
2. सरकारच्या लॉकडाऊन निर्णयामुळे जे उत्पादन कामे थांबवतील त्यांना पतपुरवठा करण्यासाठी वाजवी व अधिक सोप्या अटी देण्याची गरज आहे.

3. कोविड-19 ची समस्या व्यवस्थापित करण्यासाठी पुरेशा प्रमाणात वैद्यकीय व्यावसायिकांसाठी औषधे, वैद्यकीय किट, मुखवटे हातमोजे, अधिक आरोग्य दवाखाने, अधिक रुग्णालये इ. पुरवठा करण्यासाठी सार्वजनिक आरोग्यावर खर्च वाढवण्याची गरज आहे.
4. आरोग्यासाठी आणि सुक्षित वातावरणाला ध्यानात घेऊन कमी मजुरांमध्ये कमी कामगार असले तरीही उद्योगांना कामकाज चालू ठेवण्यासाठी कारखाना अनुपालनात विश्रांती देण्याची आवश्यकता आहे यामध्ये सामाजिक अंतराचे अनुसरण केले जाते आणि सकारात्मक परिणाम मिळू शकते.
5. पॉलिसी दरात कपात करून निधीची किंमत कमी करण्याची गरज आहे.
6. सर्व बँकिंग खात्यांसाठी पत मर्यादा 25 टक्क्यांनी वाढवण्याची गरज आहे.
7. किरकोळ, आतिथ्य, प्रवास आणि बांधकाम उद्योग इत्यादी अनेक क्षेत्रात नोकरी गमवलेले मोठ्या संख्येने लोक आहेत म्हणून या कामगारांना नोकरीसाठी सरकारला काही प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.
8. जिल्हास्तरावर नियोजनासाठी नियमित नियोजन आवश्यक आहे, म्हणून सतत संवाद कायम ठेवणे आवश्यक आहे. उद्योगांसमवेत नियोजित उपाययोजना आणि संयुक्त नियोजनाची कोणतीही प्रारंभिक चर्चा स्थानिक स्तरावर साखळी पुरवठा करण्यासाठी शॉक टाळण्यास मदत करेल.
9. कॉर्पोरेट बॉन्ड आणि कमर्शियल पेपर मार्केटमध्ये अशुद्धतेची समस्या आहे. आरबीआयने बाजारात पुरेशा निधी मिळावा यासाठी थेट किंवा व्यावसायिक बँकिंग प्रणालीद्वारे पावले उचलण्याची गरज आहे.
10. समभागांच्या खरेदी-विक्रीसाठी साधे नियम, क्यूआयपी (पात्र संस्थात्मक प्लेसमेंट) साठी प्राथमिक बाजाराला चालना देण्यासाठी नियमात लवचिकता प्रदान करण्याची आवश्यकता आहे.
11. आरबीआय कडून राज्य सरकारांना ओव्हरड्राफ्ट सुविधा वाढवण्याची तातडीने गरज आहे. प्रलंबित जीएसटी भरपाई तातडीने भरणे आवश्यक आहे.
12. कर्जदारांचे दर कपात करण्यासाठी आरबीआयने बँकिंग क्षेत्राला महत्व दिले पाहिजे.

निष्कर्ष:-

कोविड -19 च्या उद्रेकामुळे जग काही महिन्यांपासून स्थिर झाले आहे म्हणून सर्वकाही रीसेट करण्यासाठी हा उत्तम वेळ आहे. आपल्या सर्वांना पुनर्विचार करण्याची, पुन्हा डिझाइन करण्याची आणि प्रत्येक गोष्टीची पुनर्चना करण्याची मोकळीकता आहे. जर आपण योग्य गोष्टी करण्यात गुंतल्या तर आपण कदाचित नवीन प्लॅटफॉर्ममधील आव्हानांचे निराकरण करू शकू ज्यामुळे कदाचित प्रदूषण, स्वकेंद्रीत वाढ, असमानता, संपत्ती आणि आर्थिक शक्ती ई. मानवजातीच्या पर्यावरण हानीला सामोरे जाऊ शकतो. मला वाटते की सर्वात महत्वाचा मुद्दा असा आहे की, आपल्या जीवनाचा हा काळा काळ आपल्या सर्वांसह पुन्हा कधीही घडू नये आणि यासाठी सर्वोत्तम प्रयत्न केले पाहिजेत: चला तर मग चांगल्या, निरोगी, सुक्षित, भरभराटीची आणि नवकीच पुढे शाश्वत भविष्यासाठी आशा करूया.

संदर्भसूची:-

- 1- भारतीय अर्थव्यवस्था :2019-20 में कैसी रही भारती य अर्थव्यवस्था की सेहत? | ET Hindi (indiatimes.com)
- 2- <https://www.jagran.com/news/national-coronavirus-victim-indias-first-positive-case-was-a-20-year-old-girl-she-came-to-know-this-with-media-reports-jagran-special-20090496.html>
- 3- भारतीय अर्थव्यवस्थाकोरोना संकट के बीच क्या हैं भारतीय अर्थव्यवस्था की चुनौतियां :? | ET Hindi (indiatimes.com)
- 4- अर्थव्यवस्थाभारत के लिए सबसे मुश्किल दौर :, सुधार की कोई उम्मीद नहीं -BBC News हिंदी
- 5- कोरोना वायरस के कारण भारत में पैदा हुई आर्थिक चुनौतियां | ORF (orfonline.org)
- 6- <https://indianexpress.com/article/explained/explained-how-has-covid-19-affected-the-global-economy-6410494/>
- 7- <https://www.indiatoday.in/magazine/the-big-story/story/20200323-an-economiccoronary-1654645-2020-03-13>
- 8- <https://bfsi.eletsonline.com/covid-19-and-its-impact-on-indian-economy/>
- 9- <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/coronavirus-moodyscuts-india-growthforecast-to-5-3-for-2020-on-dampened-domesticdemand/articleshow/74551392.cms>
- 10- <https://www.financialexpress.com/economy/growth-pangs-fitch-cuts-indias-fy20-gdpgrowth-forecastcheck-revised-estimate/1886220/>
- 11- hechap01_vol2.pdf (indiabudget.gov.in)

PRINCIPAL
Adarsh Arts & Commerce College,
Desaijanj (Wadea) Dist.- Gadchiroli